

Dijital dünyada sağlık iletişiminde yanlış bilgiyle mücadele ve popüler kültürleşmenin önüne geçme stratejileri

Prof. Dr. Başak Gezmen

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesinden mezun olan Başak Gezmen, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü'nden, çocuk yayınları konulu teziyle doktor ünvanını aldı. Gezmen, İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesinde Prof. Dr. olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları medya ve çocuk, çocuk haberciliği, medya ve şiddet, aile içi iletişim, yeni medya okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığı, medya analizi ve söylem, dijital bağımlılık, dezenformasyon ve siber zorbalıktır.

Günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi, dijital medya ve sosyal ağların yaygınlaşmasıyla birlikte nesnel gerçekler ve doğrular yerini duyguların ve inançların daha fazla etkili olduğu post-truth döneme bırakmıştır. Post-truth dünyada, doğruların yerini algılar ve manipülatif içerikler almaya başlamıştır. Bilgiye ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır ancak bu kadar hızlı bir şekilde ulaşılan bilgilerin çoğu doğruluğu teyit edilmemiş ya da kasıtlı olarak çarpıtılmış içeriklerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, yanıltıcı, eksik bilgiler, sahte haberler çok daha hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Son yapılan araştırmalar, yalan haberin doğru bilgidен yedi sekiz kat daha hızlı yayıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum dijital dünyada bireylerin doğru bilgiye ulaşmasını giderek zorlaştırmaktadır.

Bilgi kirliliği, özellikle sosyal medya platformlarında ciddi bir sorun hâline gelmiştir. Günlük yaşam pratiklerinin büyük bir bölümünü sanal dünyada geçiren bireyler âdeta medya içerikleri bombardımanına maruz kalmaktadır. Medyanın nihai hedefi halka doğru bilgiyi

ulaştırmak ve kamuoyu oluşturmaktır. Ancak medya her zaman insanlara gerçek bir dünya sunmaz, gerçekliği yeniden inşa eder. Dijital dünya, âdeta simülasyon evrenine dönüşmüştür. Bizler adına oluşturulan baş döndürücü bir hızda değişen gündemler, yeni haber pratikleriyle sunulmakta; sansasyonel haberler, tık haberciliği, popüler kültürleşme yaşamımızın her alanına nüfuz etmektedir. Bilgiye ulaşım ve paylaşım kolaylaşmıştır. Ancak ulaşılan ve paylaşılan bilginin ne kadarı gerçektir? Yapay zekâ sistemleri, algoritmalar ile 'deepfake' teknolojileri, sahte görüntü, video ve ses kayıtları oluşturabilmekte bu durum sosyal medyada yapay zekâ destekli yanlış bilgi paylaşımının artmasına ve dezenformasyon içeriklerinin geniş kitlelere ulaşmasına sebep olmaktadır. Sahte haberler, zarar verme niyetiyle yapılmayan ancak aldatma potansiyeli olan hiciv ve parodiler; sahte bağlantılar, yanıltıcı içerikler; yanlış bağlamsal bilgilerle paylaşılan sahte içerikler; gerçek kaynakların sahte, uydurma kaynaklarla taklit edilmesiyle yapılan taklit sahte içerikler; manipüle edilmiş içerikler; tamamen yanlış bilgi içeren uydurma içerikler şeklinde kategorize edilmektedir (1).

Sağlık alanında da bilgi kirliliğinin giderek fazlalaştığı dijital dünyada, etkili bir sağlık iletişimi yönetimi, bireylerin yanlış yönlendirilmesini önleyerek, sağlıklı ilgili doğru bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca başarılı sağlık iletişimi stratejileri, etkili iletişim becerileri kazanımı ile bilinçli kararların alınmasında ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarının geliştirilmesinde etkin rol oynamaktadır. Etkili bir sağlık iletişimi, sağlık profesyonelleri ile bireyler arasında güçlü bir köprü oluşturması açısından önemlidir. Sağlık iletişiminde doğru bilginin geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlayan en güçlü araçlardan biri medyadır. Ancak sosyal medyada sağlık alanındaki popüler kültürleşme dikkat çekici bir noktaya gelmiştir. Sağlıkta ideal güzellik algısı, moda ve tüketim kültürünün bir parçası hâline gelmiştir. Sık sık karşılaşılan popüler yaşam statüleri oluşturmada sağlıklı yaşam trendleri en fazla deneyimlenen içerikler arasında yer almaktadır. Sosyal medya, yarattığı ideal kimlikler, bakımlı saçlar ve ciltler, estetik mucizeleri, muhteşem vücut stilleri ile kişisel tatmin sağlatmaktadır. Popüler şok diyetler, detoks programları, ünlüler ve influencerların deneyimleri üzerinden aktarılmakta herhangi bir bilimsel temele dayandırılmamaktadır. Sosyal medya-

da en çok kullanıcısı olan Instagram, TikTok, YouTube gibi platformlarda kanser tedavisi ya da anti-aging etkisi olan mucizevi bitkisel takviyeler; sağlık temalı sahnelerin yer aldığı diziler, 'Doktor Show' programları popüler kültürün önemli bir parçası hâline gelmiştir. Sağlık alanında uzman olmayan birçok kişi deneyimlerine dayanarak halk sağlığını tehdit eden birçok içeriği rahatlıkla paylaşabilmektedir. Sağlık alanında popüler kültürle şekillenen içerikler, tamamlayıcı tıp konusunda da yanlış algılanmalara yol açmaktadır. Sosyal medya fenomenleri 'yaşam koçluğu' adı altında, idealize edilmiş yaşamlar sunarak, bireyleri kendilerine sunulan bu yaşam stillerine, yeme içme pratiklerine, vücut stillerine hayran bırakmakta, böyle yaşam tarzları arzu ettirilmektedir. Sağlıkla ilgili en basit temel bilimsel dayanaklardan uzak, kişisel tecrübelerin genelgeçer uygulama olarak sunulduğu dijital medya içerikleri, bireylerin yanlış yönlendirilmesine ve sağlıklı ilgili doğru bilgiye ulaşmanın zorlaşmasına hatta şüphe duyulacak derecede endişe verilecek tutumlara yol açabilmektedir. Sosyal medya sağlık alanındaki popüler kültürleşmeyi tetikleyerek yeni bir tüketim kültürü alanı oluşturmaktadır. Sağlık ürün ve hizmetleri kapitalist sistemi destekleyen ve olmayan ihtiyaç alanları yaratan, tükettikçe tükettiren metalara dönüşmüştür. Sağlık endüstrisi olarak adlandırılabilen bu ortamda birçok hizmet ve ürünün içi boşatılmış, değersizleştirilmiştir.

Bireyler günlük hayatı algılama ve yeni düşünce kalıplarının şekillenmesinde medyaya bağımlı hâle gelmiştir. Sosyal medya içerikleri ile yayılan yanlış bilgiler bazı sosyal medya hastalıklarının da tetiklenmesine yol açabilmektedir. Doğru olmayan sağlık konulu içerikler halkta kaygı ve korku uyandırabilmektedir. Günümüz dünyasında vaktinin çoğunu internette geçiren insanlar çoğu zaman hastalıkların teşhisi ve sağlık konulu içeriklerde sağlık profesyonellerinden destek almak yerine internet ve sosyal medya kaynaklarına güvenmektedir. Siberkondri (Cyberchondria), internette sağlıklı ilgili bilgi arama eğiliminin sürekli tekrarlanan ve endişe verici bir hâl almasıdır. Halk arasında 'google doktorluğu' olarak da bilinen bu hastalık, artan sağlık kaygısı düzeyleriyle ilişkili olan tıbbi bilgi için aşırı çevrim içi arama ile karakterize bir davranış olarak tanımlanmaktadır (2). Bu noktada anormal davranış şekilleri ve durumlar

ortaya çıkabilmektedir. Sosyal medya içeriklerinin birçoğu bireylerin hasta oldukları düşüncelerine kapılmalarına yönelik algı oluşturmaktadır. Çevrim içi sağlık bilgisi arama eğilimi aşırı bir duruma dönüşünce bireyde depresif ve kontrol dışı kaygı, huzursuzluk ve ölüm korkusu gibi duyguları tetiklemektedir.

Yakın dönemde deneyimlediğimiz COVID-19 pandemisi döneminde infodemi, yanlış ve yanıltıcı bilginin hızlı yayılması, komplo teorileri, sosyal medyada aşı karşıtlığı ve tedavi yöntemlerine ilişkin bilgi kirliliğine neden olmuş, bu durum toplumda güvensizlik hissi ve kuşkucu ortamlar doğurmuştur. "Yeni bir araştırma, patatesin kanseri iyileştirdiğini ortaya koydu." gibi abartılı ve yanıltıcı başlıklarla sunulan haberler halkı yanlış bilgilendirmekte, korku ortamı yaratarak halkı paniğe sürükleyebilmektedir. Bu noktada sağlık alanında bilgi kirliliğiyle mücadele konusunda, medyanın sorumluluk bilinciyle hareket etmesi ve güvenilir, bilimsel temellere dayanan içerikleri yayması oldukça önemlidir. Ayrıca ilgili resmî kurumlar, uzmanlar, bilimsel temellere dayanan bilgileri açık ve erişilebilir şekilde sunarak dezenformasyonla mücadeleyi daha aktif kılabilir. Sağlık okuryazarlığı bilincinin kazandırılmasını, bireylerin güvenilir kaynakları ayırt edebilmesini ve bilinçli sağlık kararları alabilmesini kolaylaştırmaktadır. Halkın, içeriklerin doğruluğunu teyit etmesi ve bilgi paylaşımı yaparken sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gerekmektedir. Dijital dünyada teyit mekanizmalarının önemi her geçen gün artmaktadır. Teyit süreci bilgiyi güvenilir kaynaklardan doğrulama yapmayı kapsayan dijital okuryazarlığın mihenk taşlarından biridir. Artık bilgiyi tek bir kaynakla yetinmeyip farklı farklı kaynaklardan araştıran ve doğrulayan, elde edilen bilgiyi irdeleyen, çözümleyen ve eleştiren bir göz oluşturmak zorunlu hâle gelmiştir. Bireyler medyanın oluşturduğu simülasyon evreninde neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bulmakta zorlanmaktadır. Birçok içerik ideolojik çerçevelere ve maskeleye yöntemleriyle farklı algı sistemleri oluşturabilmektedir. Bu bağlamda oluşturulan içeriklerin altında yatan gerçek söylemler doğru analiz edilmeli, manipülatif içerikler tartışılarak değerlendirilmelidir. Sürekli sosyal medya içeriklerine maruz kalan birey sağlam bir filtreleme mekanizması ve güçlü bir kalkan oluşturmak zorundadır. Doğruluk kontrol merkezleri de gerçek olmayan

bilgilerle mücadele, hakikate ulaşma konusunda halka destek vermektedir. Bireyler sosyal medyada aynı zamanda birer içerik üreticisi konumundadır. Bu nedenle; kaliteli, gerçek bilgi üretme ve paylaşma konusunda da her birey gerekli hassasiyeti göstermelidir. Doğru olmayan içeriği paylaşan herkesin, en az üreticisi kadar sorumluluk altına girmesi, asla unutulmaması gereken bir husustur.

Toplumda sağlık okuryazarlığı farkındalığı oluşturmada sağlık alanında faaliyet gösteren resmî kurumlar, sivil toplum örgütleri daha etkin hâle gelmelidir. Dijital platformlar aracılığıyla halk sağlığına yönelik bilinçlendirme kampanyaları düzenlenip, salgın hastalıklar, sağlıklı yaşam vb. konularda halk bilinçlendirilmelidir. Yanlış veya eksik bilgilerin yayılmasını önlemek için medya kuruluşları, sağlık uzmanları ve resmî kurumlarla iş birliği yaparak doğru bilgiye ulaşmada sosyal medya platformlarını daha etkin kullanmalıdır. İçerik üretiminde kreatif ve ilgi çekici formatlarda sunulan yaklaşımlar benimsenerek hedef kitlelerle doğru iletişim stratejileri üzerinden etkileşimli iletişim biçimleri tercih edilmelidir. Bilimsel temellere dayanan bilgilerin üretilmesi ve paylaşılmasının, bireylerin bilgi kaynaklarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesinin önemi güvenilir, şeffaf ve erişilebilir iletişim stratejilerinin benimsenmesi gerekliliği konularına yönelik eğitim programları ve kamu spotları, kampanyalar düzenlenebilir. Ayrıca, algoritmalar dezenformasyonla mücadelede etkin bir araç olarak da kullanılabilir. Sağlık alanında, sosyal medya ve dijital platformlarda doğru bilgiyi öne çıkaran algoritmaların kullanılması, yanıltıcı içeriklerin yayılmasını azaltabilir.

Dijital dünyada bilgi kirliliği ile mücadelede sosyal medya platformlarının, ilgili kurum ve kuruluşların şeffaflık ve erişilebilirlik noktasında bilgiye ulaşım ve paylaşımında gerekli özen ve hassasiyeti göstermeleri gerekirken, tüm dünya genelinde sağlık okuryazarlığı alanındaki farkındalığın artırılması da nihai hedef hâline getirilmelidir.

Kaynaklar

1) Grech, V. (2017). *Fake news and post-truth pronouncements in general and in early human development. Early human development, 115, 118-120.*

2) Vismara, M., Caricasole, V., Starcevic, V., Cinosi, E., Dell'Osso, B., Martinotti, G., & Fineberg, N. A. (2020). *Is cyberchondria a new transdiagnostic digital compulsive syndrome? A systematic review of the evidence. Comprehensive psychiatry, 99, 152167.8.*